

*Bu makale benzerlik taramasına tabi tutulmuştur.
Araştırma Makalesi/Research Article*

AHMET YESEVÎ'NİN DÎVÂN-I HİKMET'İNDE DÜNYA SEVGİSİ'NİN YERİLMESİ

Musa KAVAL *

Öz

Müslüman olmanın esaslarını anlatan Hoca Ahmed Yesevî tasavvufi konulara incelikle dikkat çeker. Zira geleneksel, ruhsal ve sosyolojik arka planı itibarıyla Türk toplumunun tasavvuf kanalıyla tatmin edilmesi gerektiğini görmüştür. Tasavvufi geleneğin Türk-İslam toplumlarında önemli bir yer teşkil ettiğini müşâhede ediyor olmamız onun öngörüsünün ne derece isâbetli olduğunu göstermektedir. Dinlerin, dünyevi olan ile kadîm çekişmesi tasavvufun ilk evresi olan zühd dönemini doğurmuştur. Hoca Ahmet Yesevi tarihsel olarak ortada duran bu gerçeğe sık sık atıfta bulunmuştur. Onun eserinde dünyevileşmenin bireyde dini düşünce, ibâdet ve duygulanım boyutlarında nasıl tahribatlara yol açtığı anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in yaşantısında görülen zühdün, kendisi ve bütün inananlar için elzem olduğu dile getirilmiştir. Zühdü, ibâdet ve riyâzet ile aşka taşınması beklenen pir-i kâmillere ihtiyaç olduğunu dile getiren Ahmet Yesevi, şeyhi Arsan Baba'ya her fırsatta dua etmiştir. Bununla birlikte aşk yolunun engeli olan dünyaya meyleden riyâkâr şeyhlere de dikkat edilmesini tavsiye eder. İlahi aşkı tadabilecek sâliklerin seyr-i sülûk serencamında dünya sevgisini nasıl izâle edecekleri anlatılır. Bu çalışmada Ahmet Yesevi'nin yaktığı hikmet çerağı ile günümüz dünya hayatının karanlığına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Yesevi, Dünya Sevgisi, Hikmetler, Zühd, Riyâzet.

LOVE OF WORD LIFE IN AHMAD YASAWI'S DIVAN-I HIKMAT

Abstract

Hodja Ahmad Yasawi, who explains the principles of being an Islamist, draws attention to mystical matters. Because of its traditional, spiritual and sociological background, it has been seen that Turkish society should be satisfied with Sufism. The fact that the Sufi tradition has an important place in the Turkish-Islamic societies proves how accurate his prediction is. The controversy of the religions with the profane has given birth to the asceticism; the first phase of Sufism. Hodja Ahmet Yesevi historically referred to this fact in very often. It has been explained how materialism causes damage individuals religious thought, worship and spiritual dimensions. It has been stated that the ascetism seen in Prophet Mohammad's life is essential to him and to all believers. Ahmet Yesevi, who said that there is a need for perfect spiritual leaders for carrying the followers from ascetism, worship and austerity to love, in that context he prayed his sheikh Arslan Baba every opportunity However, he also recommends that the path of love be paid attention to the rebellious sheikhs who are inclined to the world. In hikmets, it is explained how the follovers will be able to elimtate love of world in order to taste the divine love during the hard sayr-i sulûk process. In this study, it will be tried to shed light on the darkness of today's world life with the wisdom of Ahmet Yesevi.

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kavalmusa@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-8784-7762

Key words: Ahmet Yesevi, Love Of World, Wisdoms, Ascetism, Austerity.

Giriş

Pir-i Türkistan, Hâce-i Türkistan, Sultanü'l- Evliya, Hazret-i Sultan gibi sıfatlarla anılan Ahmed Yesevî Sayram kasabasında doğmuştur (Eraslan 1991: 6). Küçük yaşta Arslan Baba'nın dizinin dibinde manevi eğitimle birlikte temel dini bilgilerini edinmiştir (Köprülü 1963: 63). Arslan Baba'nın vefatından sonra ilim tahsili için Buhara'ya giden Ahmed Yesevî İslami ilimlerle birlikte Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Manevi eğitimini de devrin önde gelen mutasavvıflarından Yusuf Hemedâni (ö. 534/1133) ile devam ettirdiği nakledilir (Kenjetay 1999: 106). Yusuf Hemedâni'nin yanında zâhiri ve bâtinî ilim tahsilini geliştiren Ahmed Yesevi seyr-i sülûkunu tamamlamıştır (Eraslan 1998: 82).

Köprülü, Ahmed Yesevî'nin ilk eğitim aldığı Arslan Baba'nın melâmi meşrep bir sufi olmasından ötürü kendisinde de melâmî usûlüne dayalı bir terbiye aldığını ifade eder (1963: 64). Köprülü'nün, Ahmed Yesevî'nin melâmiliği ile ilgili tespiti toplumsal, tarihi ve coğrafi olarak mâkul olmakla birlikte Yesevî'nin şiirlerinde sıklıkla kendini kınayan bir üslubun varlığı bu düşünceyi desteklemektedir. Tasavvufun temel uğraş alanlarından biri olan nefis terbiyesi gibi netâmeli bir süreci geçiren sâliklerin, nefislerini kınamaları doğal, hatta zaruri bir durumdur. Dolayısıyla Ahmed Yesevî'nin melâmiliği; zühd, fakirlik, gariplik, ihlâs, fenâ kavramlarıyla birlikte acizliğin nişanı olarak kullanılmıştır. Dîvân-ı Hikmet adlı eserinde henüz yedi yaşlarında başladığı mânevi eğitime rağmen günahlarının çokluğundan gözyaşı döktüğünü ancak yine de kul peygamber olan Hz. Muhammed'e layık bir ümmet olmadığını ifade ettiğini görürüz. Tasavvufi düşünce ve eğilimini hikmetler diliyle didaktik şekilde nakleden Ahmed Yesevî temel referanslarının Kur'ân ve Sünnet olduğunu söyler;

Benim hikmetlerim hadis hazinesidir

Kişi pay götürmese, bil habistir.

Benim hikmetlerim tâlibin rızkı

Eğer binlerce olsa cürmü, fikri

Benim hikmetlerim Subhan'ın fermanı

Okuyup bilsen, hepsi Kuran'ın anlamı (Yesevî, 2016: 489).

Türk-İslam yurdunun temel mânevi eğitim yolu olarak benimsediği tasavvufi öğretinin Ahmed Yesevî'nin dilinde hikmetler şeklinde bilgiyi nasihatle buluşturması ehemmiyet arz eder. Şeriat ve tarikat edebinin ancak hikmet ile elde edilebileceğini düşünen Ahmed Yesevî İslamlaşma sürecini henüz tamamlamamış topluluklara nasihat ederken şârî olan kitap ve sünneti onların rahat anlayabileceği tarz ve muhteva ile sunması tabii olmakla birlikte daha da önemlisi işlevseldir (Bkz. Deliser 2016: 99- 110). Arapça ve Farsça bilmesine rağmen Türkçe ve şiir diliyle ilahi hakikatleri anlatmış olması bu amaca hizmet ettiğini göstermektedir. Şiirlerinde ele aldığı konuları işlerken birkaç Arapça kelime ile âyet ve hadislerle atıfta bulunması, Farsça bazı kelime ve deyimleri kullanması temel gayenin anlaşılır ve işlevsel olmak olduğu görülür. Onun, bu sâiklerle dile getirdiği hikmetleri mâkes bulmuş, Orta Asya'nın İslamlaşmasına büyük katkı sunmuştur (Bice, 2016: 12-27).

1.Dünya Sevgisini Kınama

Hoca Ahmed Yesevî tasavvufun temel kavramlarından olan zikir ve şükür mühâbbetullah yolunun azığı olduğunu vurguladıktan sonra dünya ve âhireti nefesine haram kıldığı, onlara meyli terk ettiğini söyler (2016: 77). Terk-i dünya ve terk-i ukba düşüncesini yansıtan bu ifadeler Râbiatü'l-Adeviyye'nin (ö. 185/801) sözlerinin hatırlatır. “Ben O’na ne cehennem korkusu ne de cennet sevgisi ile ibadette bulunurum. Eğer korkudan dolayı âmel işlersem kendimi kötü bir ücretli sayarım. Bilâkis ben O’na olan aşk ve şevkimden dolayı ibâdet ederim.” (Küçük ve Ceyhan: 380). Muhâbetullahı iki dünyanın ötesinde bir iştiyâka vesile olduğunu söyleyen Râbiatü'l-Adeviyye bu uğurda ağır riyâzet ve taat uygulamaları tatbik etmiştir (el- Câhız, 1968: III/127). Aynı duygu ile Ahmed Yesevî de muhâbbetullah tutkunluğunun candan geçip riyâzeti ve mükâşefeyi kazdırdığı mezârına girip gamsız bir şekilde sürdürdüğünü anlatır (Yesevî, 2016: 77).

Ahmed Yesevî, muhâbbetullah’a kâmil olarak ulaşmak için elzem olan fenâ fi’r-resul makamını, zâhiri edebe de uymak için Hz. Peygamber’in vefat ettiği yaşta kazdırdığı mezarında hayatını geçirmeye karar vermiştir. “Küçük yaşta seyr-i sülûk ile tatbik ettiği Hz. Peygamber’in “ölmeden önce ölünüz” tavsiyesini zâhiri olarak da tecrübe etmek isteyen Ahmed Yesevî akıllı kişilerin kabristandan ibret alması gerektiğini hatırlatır. Kendisinin bizâtihi zâhiri ve bâtinî unsurlarla tecrübe etmiş olduğu bu hâkikati “...az gülsünler, çok ağlasınlar” (Tevbe 9/82) âyetini zikrederek dünya hayatına meyletmeden âmel etmeyi tavsiye eder (2016: 82): Ahmed Yesevî âmel etmeyenlerin kahkaha ile güldüklerini ifade ederek düşüncesini ibâdetten uzak kimselere atıf yaparak doğrulamıştır; “Amelsizler kahkahayla güler şen yürür.” (Yesevî, 2016: 13). Ahmed Yesevî gaflet ehlinin ahvalini özetlediği sözleriyle “Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir...” (Ankebut 29/64) âyetini işaret etmiş ve kulluk mesuliyetini unutanlar için dünyanın gerçek manada bir oyun ve eğlenme yeri olmanın ötesine geçemeyip, asıl yurt olan âhireti idrak etmekten gâfil olacaklarını hatırlatır. Akıllı olan kişinin dünyanın mâhiyetini idrak edip ona göre âmel etmesi gerektiğini ele aldığı şiiri En’am Sûresi’ndeki “Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Elbette ki âhiret yurdu Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hala akıllanmayacak mısınız?” âyetini tefsir etmektedir. Hikmetlerinin âyet ve hadis nuruyla kelâma döküldüğünü söyleyen Ahmed Yesevî ilâhi hükümleri idrak edip, gereği olan itaat ve teslimiyeti benimseyip bükük boyun, hüznü kalp ve yaşlı gözlerle seherleri değerlendirip cemâli tecellilere mazhar olduğunu söyler;

Amelsizler kahkahayla güler şen yürür,
Fermanına boynunu sunan gamla dolu yürür,
Gece gündüz gözleri yaş dolu yürür,
Gözyaşım derya eyleyip yürüdüm ben işte.

Nefsdan geçip sağlam aşıklar Allah dedi,
Seher turup dört dövünüp gözünü oydu,
Rahmeyleyip Allah özü nazar eyledi,
Ondan sonra derya olup taşım ben işte. (Yesevî, 2016: 83).

Ahmed Yesevî ilim ve hâl koordinasyonunda yapılan ibâdet, riyâzet ve mücâhede uygulamaları sonucu ilâhi tecellileri müşâhede eden âşıkların geçirdiği süreci anlatarak dünya

sevgisinin bu yolda, tevbe edilmesi gereken önemli engel olduğuna dikkat çekmiştir. Zira Hz. Peygamber, Müslümanlardan namaz, oruç ve teheccüd namazı kılmalarına rağmen cehenneme atılacakların özelliğinin; onların dünya menfaati ile karşılaştıklarında ona çullanmak olduğunu bildirir (İbn Arabi, 2017: 117). Bu nedenle her vesileyle Ahmed Yesevî, her makam ve hâl’de sâliklerin tevbeyle ikmal etmesi, Hz. Peygamber gibi ömrün sonunu dek zâhidâne bir hayat yaşamaya cehd etmeleri gerektiğini salık verir.

2.İhtişamlı ve Süslü Yapılar

Ahmed Yesevî, Hz. Peygamber’in âhir zaman ümmetinin en büyük imtihanlarından biri olacağını bildiren hadis-i şeriflerini¹ nakledecesine şiirler yazar. Evlerin ihtişamlı ve tezyin edilmiş olacağını, bireylerin psikolojik tutarsızlıklar sergileyeceklerini, kibirli hareket edeceklerini ve mânevi büyüklerin sözlerinden paye alamayıp, ölünce ümmetlerin felâket sebebi olan zulümlere kayıtsız kalacaklarını söyle anlatır;

Ahir zaman ümmetleri süslerler evlerini
Nefs hevâya sevinip bozar her an huylarını
Şan ve şefkatler ile dik tutar boylarını
Arslan Baba’ın sözlerini işitiniz teberrük.

Ahir zaman ümmetleri, dünya fani, bilmezler
Gidenleri görerek ondan ibret almazlar
Erenlerin yaptığını görüp göze iliştiemezler
Arslan Baba’ın sözlerini işitiniz teberrük. (Yesevî, 2016: 89).

Ahmed Yesevî’nin ihtişamlı evlerine şehvetle bağlanacak âhir zaman ümmetinin dünyanın fâniliğinin idrak edemeyip tecrübe ettiği öncüllere rağmen tavsiyeleri kulak ardı edeceklerini söylemiş olması günümüzde de anlamını yitirmemiştir. Ekonomi, çevre, tarım vb. birçok konuda menfi neticeye rağmen yapılaşma konusunda özellikle müslüman ülkelerde müşâhede edilen ölçsüzlüğün inanç ile ilişkisi görmek dikkat çekicidir. Ahmed Yesevî’nin hâdisler bağlamında yinelediği düşüncesi aslında Kur’ân-ı Kerim’deki “Şâyet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması tehlikesi bulunmasaydı, Rahman’ı inkâr edenlerin evlerinin tavanları ve merdivenleri gümüşten yapardık. Evlerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları koltukları da gümüşten yapardık.” (Zuhrûf 43/34-35). Ayetini tevil etmektedir.

Allah’ın kıymet vermediği mâsivânın inanmayanların elinde bollaştığı günümüzde bu âyet ışığında lüks evlerin popülerliğinin artması nefis mücâhedesini ile küfür arasındaki illiyeti ortaya koymaktadır. Bir başka ayette “Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir...” (Hadid 57-20). Dünyevileşmenin bir sonucu olarak madde üzerinden edinilen kıymet ve prestij insanı manadan uzaklaşıp şekilcilğe hapsetmiştir. Mananın ve eşyanın hakikatine dair perdelerin insanın kendine yabancılaşması kadar ruhsal olandan da kopuşuna neden olmaktadır. İlginin ve sevginin yoğunlaştığı tüketim nesnelere tabiatlarına aykırı şekilde insan ve barındırdığı ilâhi nefesten daha makbul hale gelmesi cehâlet ve zulmün neticesidir. Ahmed Yesevî, bu nefis ve

¹ “... Kâbe’nin duvarlarının örtüldüğü gibi evlerinizin duvarlarını örttüğünüz (süslediğiniz) zaman hayırda değilsiniz.” Beyhâki, 14587 (112); Albâni Sâhihâ, 2384.

eşya perdeleriyle engellenmiş insanların hâkikâti hâl ve davranışlarıyla tavsiye etmelerine rağmen erenlerden ibret almayacaklarını söyler. Bunun sonucu olarak hallerinin hevâ ve arzuları dolayısıyla sık sık değişeceğini söyler. Emin ve istikrarlı bir kişilik sergilemeyen nifak ehli kişiler gibi hallerinin menfaate göre değiştiğini görülür (Çelik, 2018: 65-67). Daha önce dünya sevgisinin kişide Allah, peygamber ve cihâd'dan daha sevimli olarak telakki edilmesinin fâsıklık işâreti olacağına dair âyet² ile birlikte değerlendirildiğinde durumun cehâletten daha ağır olduğu sonucu çıkarılabilir. Dolayısıyla çarpıcı şekilde gündemimizi çok yönlü olarak etkileyen konu ile ilgili olarak dini referansları destekleyen birçok ilmi verilere rağmen insanın hırsıyla isteyip kendi eliyle biriktirip, ürettiklerinin nefsinin aleyhine dönmüş olması Ahmed Yesevî'nin gerçekleşmiş bir keşfi olarak görülebilir.

3.Mal, Kibir ve Küfür

Ahmed Yesevî, dünya sevgisinin hataların başı olduğunu bildirildiği hadis-i şerifi³ hatırlatarak ümmeti bilgilendirdiğini söyler. Hz. Peygamber'in "el-Fakri fahrî" sözünü de anımsatan Ahmed Yesevî en güzel örneklik olan Hz. Peygamber'in zâhidâne yaşantısına dikkatleri çeker (Yesevî, 2016: 365). Hz. Peygamber'in zühdünün zâhiri ve bâtinî olarak kulluğun fenâfillah makamındaki ideal örnekliğini ifade ettikten sonra dünyayı ihtirasla isteyenlerin kulluktan uzaklaşacaklarını, mahşer günü yüzlerine bakılmayıp, taleplerinin reddedileceğini ifade eder (2016: 360). Dünya malının kibir hevese yol açıp, insanı kulluktan uzaklaştırdığını Karun örneğiyle açıklayan Ahmed Yesevî şunları söyler;

Taşkın duran deryalar gibi kaynayıp yürüyen,

Dünya malını görüp, ona mağrur olan.

Kibir ve heves, ben ve benlik dava kılan,

Karun benzeri dünya malını gören var mı? (Yesevî, 2016: 388).

Karun ile aynı dönemde yaşamış olan Haman ile birlikte Firavun'u da başka bir şiirinde dile getiren Ahmed Yesevî "Bu dünyaya bina koyan Karun hani, Dava eyleyen Fir'avn ile Haman hani" (Yesevî, 2016: 264) diyerek dünya sevgisinin kulu, ilahlık iddiasına kadar götürdüğünü söylemiştir. Burada dünya nimetlerini elinde toplamış Haman'ın, Firavun'un başat destekçisi olduğu görürüz. Zira âyeti kerime de "Firavun; Ey Haman, bana yüksek bir kule yap, belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa'nın Tanrısını görürüm! Doğrusu ben onu, yalancı sanıyorum, dedi. Böylece Firavun'a yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve yoldan saptırıldı. Firavun'un tuzağı tamamen boşa çıktı." (Mü'min, 40/36). İlahlık iddiasında bulunan Firavun'un büyük bir zenginlik sahibi olan Haman'dan kule yapmasını istemesi dünyalığın kibir ve küfrü beslediği, onlara doğru giden yolu tedrici olarak muhkemleştirdiğine işaret etmektedir. Ahmed Yesevî, yığılan malın insanları arasında yarış ve övünme sebebi olmakla kalmayıp her şeyin yaratıcısı olan Allah'a karşı isyan ve şirke kadar vardığını ayetlerle ışığında gösterdikten sonra sultan olan İbrahim Ethem'i örnek gösterir. Dünya sevgisi yerine muhâbbettulahi tercih eden İbrahim Ethem gibi dünyalık ve tahtan geçip ruhâni âlemlere

² "De ki; Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısımlarınız ve akrabalarınız, ter dökerek kazandığınız mallar, kesâda uğramasından endişe ettiğiniz ticaret, hoşunuza giden konaklar, size Allah'tan ve Resülünden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ve önemli ise... O halde Allah emrini gönderinceye kadar bekleyin! Allah öyle fâsıklar güruhunu hidâyet etmez, umduklarına erişmez." (Tevbe, 9/24).

³ "Dünya sevgisi her çeşit hatalı davranışların başıdır. Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır yapar." (Ebû Dâvud, Edep 125).

seyretmeyi anlatan Ahmed Yesevî, Firavun ve Haman gibi rahmani âlemlere seyrin maddi unsurlarla gerçekleştirilemeyeceği anlatmıştır (2016: 137).

İnsanın tüketimi ve konforu için yaratılmış her şeyin gayesi Yaratıcı'yı işaret etmektir (Sülemi, 1986: 110). Bu gerçeği unutup şükür vesilesi olması gereken mal ve mülkün isyan aracına dönüşmesi nefsin bir yanılığsıdır (Muhasıbi, 2003: 161). Firavun, Haman ve Karun örneklerine olduğu gibi insan kendi eli bir süreliğine kullanmak ya da tüketmek üzere araç olarak edindiği bir nesnenin tanrılık iddiasında delile dönüşüvermesi günümüzde de karşılaşılan bir olgudur. Dünya sevgisinin, nefiste sonu gelmez arzu ve heveslerin karşılık bulduğu evren olması nedeniyle ilahlaşan bir benlik gelişir (İbn Arabi, 2007: 1150). Ahmed Yesevî'nin sözleriyle aynı muhtevaya dikkat çeken mutasavvıflar tarafından "Gördün mü hevâsını ilah edineni" (Furkan, 25/43) âyeti ışığında izâhatlar serd edilmiştir. Ahmed Yesevî'nin nefsâni benlik ve ilahlık davasında en büyük vesile olan dünyalığı kendi aklıyla edindiği söyleyen Karun'u hatırlatması ilgili bahiste önemlidir. Zira Karun elde ettiği zenginliği kendinde menkul zannetmiş ve "Bu servet ancak bende mevcut bir ilimden ötürü bana verilmiştir." (Kasas, 28/78) diyerek kibirlenmiş. Onun verdiği cevap ile örtüşen "Gördün mü hevâsını ilah edip Allah'ın bir ilim üzerinde saptırdığı ve kulağı ve kalbi üzerine mühür koyup görme gücünün üzerine de perde çektiği kimseyi?" (Casiye, 45/23) âyeti Karun'un benlik ve dava bilgisinin nefsâni arzularının makes bulduğu dünya sevgisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Ahmed Yesevî şiirinde özlü bir anlatım ile hakikati ifade etmiştir.

4.Hz. Peygamber'in Zühdü

Tasavvuf geleneğinin üzerine inşa ettiği bütün değerlerin kaynağı olan Hz. Peygamber, Ahmed Yesevî'nin bütün hakikâtlarının mihranıdır. Dünya sevgisini izâle edecek ibâdet ve riyâzet uygulamalarını bizatihi yaşayarak örneklendiren Hz. Peygamber'in dünyaya karşı tavrını hicap ile nakleden Ahmed Yesevî şöyle şiirleştirir;

Vah yazıklar gece gündüz etmeden ibadet,
Hakk Resulü ümmet için yemeden nimet,
İçtiği yediği nimetleri kaygı ve sıkıntı,
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte.

Hakk Resulü dünya için kaygılanmadı,
Ümmet dileyip başkaca sözden bahsetmedi,
Dünya üzerinde bir an rahat o görmedi,
Ne yüz ile Hazret'ine varayım ben işte. (Yesevî, 2016: 103)

Tasavvuf yolunun ilk adımı olan tevbe (Cebecioğlu, 2004: 657), günahlarla birlikte dünya sevgisini terk etmektir. Ahmet Yesevi bu gerçeği ifade etmek için "Şeriatte tecriddir dünyasını terk etmek, Terk etmeden dünyayı Hakk'ı sevdim demesin." (2016: 196) dizelerini dile getirir. Tecrid'in; Allah'tan gayrı her şeyden sıyrılarak, O'na yönelmek (Cebecioğlu, 2004: 641) olduğu değerlendirdiğimizde Ahmed Yesevî sâliklerin mal ve mülk sevdasından kurtulmasından şeriatın gerekliliği olduğunu okuruz. Tecrid, zâhiren dünyalıktan uzak olmayı ifade ettiği gibi bâtni olarak da herhangi bir karşılık beklemeden, sırf Allah'ın razısını nazara alma hâlidir (Uludağ, 1992: 474). Tecrid'in, şeriatın bir rüknü olduğunu ifade eden sözün

ardından Ahmed Yesevî'nin; "Terk etmeden dünyayı Hakk'ı sevdim demesin" beyanını serd etmiş olması ilk nazarda illiyet itibarıyla kopuk zannedilebilir. Ancak Kur'an-ı Kerim'deki "De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığımız mallar, kesâda uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise artık Allah emrini yerine getirinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez" (Tevbe, 9/24) bağlamında düşünülüğünde Ahmed Yesevî'nin özlü bir tevil getirdiği söylenebilir. Dünyalık sevgisinden evvel aile efradının sevgisi dahi Allah, Hz. Peygamber sevgisinden önce gelmesi durumunda inanların fâsiklık edebileceğini okuruz. Dünya ve içindekilerinin sevgisinin mutedil şekilde yerini bulması için Allah yolunda cihadın sevilmesi, ki Allah ve Hz. Peygamber sevgisi ancak öyle kâmil olur, tasavvufta öncelikle nefis ile mücâhede edilerek gerçekleştirilebilir. Büyük cihad olarak tarif edilen nefse karşı verilen mücâdele önce fana fi'r resûl sonra da fena fillah mertebesine yükseltilerek Rahman'ın ilahi nefisindeki muhabbetin sırrı keşfolunur. Ahmed Yesevî'nin tecrid-şeriât ve muhâbbetullah ile ilgili özlü bir şekilde ifade ettiği mısrası hakikatte tasavvuf geleneğinin şeriât-tarikat-hakikat ve mârifet olgusunu özetlemektedir. Dolayısıyla ruhsal boyutları kâmil şekilde geçmiş ve ümmetine doğru seyri tavsiye eden Hz. Peygamber'in dünya metâi ile olan ilişkisinin şeriata uygun bir zühd olmakla birlikte semâvi âlemlerle dikey olarak kurulacak olan mirâcında da zemini oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber'in zühdünün, onun muhabbetine giden yolun elzem bir unsuru olduğunu bilen Ahmed Yesevî her vesile ile dünya sevgisini kınar. Genç yaşta tasavvufi terbiye almaya başlayan Ahmed Yesevî terk-i dünyanın din yolunun başı olduğunu nedâmetle ifade eder;

Gönül bağı yeşil iken bilmeden yürüdüm,
Ömrüm geçti hazan oldu şimdi duydum,
Dünyayı terk edip din yoluna adım attım,
Bin bir defa ağlayıp dua eyleyim sana. (Yesevî, 2016: 104).

Melami meşrep bir yaşantı ve ifade tarzı benimseyen Ahmed Yesevî'nin bir çok şiirinde kendi nefisini kınadığına şahit oluruz. İçinde bulunduğu dönem ve tasavvufi anlayışlar nedeniyle birçok şeyin ifade edilebileceği melâmi tartışmalarından ziyâde nefis terbiyesi için gerekli olan kendini kınayan nefsin geliştirici özelliğinden istifade edip, çevresine de bu yönüyle örnek olması gayet işlevseldir.

5. Tarikat Terbiyesi ve Terk-i Dünya

Ahmed Yesevî, müminin temel vasıflarında olan zühd ve takvanın daimi bir hal alması gerektiği düşünür (2016: 205). Mümin'de şeriâtın tahalluk ve tahakkuk ettirilmesi için pratik uygulamaların sistemli ve istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. Bu manada Hz. Peygamber'in zühdünü örnek alan tasavvuf erbabının yaptığı gibi hikmetlerde de tarikata girip sülûk edilmesi gerektiğini okuruz;

Kul Hoca Ahmed dünyayı görsen sakın, kaç,
Zikrini deyip tarikatın yolunu aç,
Ayet hadis sözü ile para saç,

Erenlerden inci ve cevher alalım gelir. (Yesevî, 2016: 138).

Tarikat yolunda ibâdet, riyâzet ve mücâhede ile şeriatın işaret ettiği hakikatleri hal ile buluşturan erenlerle birlikte olmanın hazzını tadan Ahmed Yesevî vecdini dillendirir;

Ahret haberini işitip dünyayı bırakıp giderim,
Düştüm erenler denizine, dünyayı bırakıp giderim.

Erenler dünya demedi, dünya gamını yemedi,
Hakk'tan özgeyi demedi, dünyayı bırakıp giderim.
Musa, İmran kalmadı, taht-ı Süleyman kalmadı,
Bin yaşlı Lokman kalmadı, dünyayı bırakıp giderim.

Dünya diyen huzursuz imiş akıllı kullar şikâyetçi imiş,
Cahiller ile dost imiş dünyayı bırakıp giderim.
Sultan Hoca Ahmed Yesevi söyledi bu hikmeti tamam,
İşitsin diye bütün cihan, dünyayı bırakıp giderim. (Yesevî, 2016: 169).

Tarikat yolundan evvel kötülüklerin başı olan dünya sevgisinin neden olduğu günahları yüzünden ezildiğini ifade eden Ahmed Yesevî yukarıda âyetler ışığında değinildiği şekilde eğlence ve cehaletle vakit geçirdiğini kabul eder. Dergâha geldikten sonra tevbe edip Allah'ın mağfiretine sığındığını, günah yükünü attığını anlatır (Yesevî, 2016: 107). Seyr-i sülûk'un ilerleyen dönemlerinde dervişlere hizmet ile bencil nefsin terbiye edilip şevk ile iş yapar hale geldiğini görürüz.

Hoş sohbetli Dervişlere canımı versem,
Her bir bastıkları izi göze sürsem,
Hizmet kılıp iyilerden dua alsam,
Ondan sonra şevk şarabını tadasım gelir.

Şevk şarabını içen kullar dünyayı boşar,
Hızır babam gelip ona verir ders,
Dünyayı tepip, yürü eyleyip yüz bin talak,
Şöyle ere aziz canımı veresim gelir. (Yesevî, 2016: 136).

Tasavvufî eğitim sürecinde sâlikler yol arkadaşlarının nefislerini kendilerinden aziz bilmek durumundadır. Kınayıcı aynı zamanda geliştirici nefse salık verilen bu özelliğin asıl

gayesi vusul-i ilahidir. Ancak tecridi olarak geliştirilen bu sürecin başında sâlik arkadaşlarına hizmet ile nefsinı terbiye eder. Aynı zamanda nefsinı ikmal eden sâlik zevki de tecrübe eder. İlk nazarda nefse ağır gelen uygulamalar istikâmet ve teslimiyet ile Allah yolunda mücadele ediyor olmanın manevi hazzı tevazu ahlakıyla birlikte iştiyakla iş yapma iradesini besler. İlk çetin nefis muhârebesini kendi gibi arkadaşlarının yardımıyla hisseden sâlik dünyada bütün savaşın nesnesi olan dünyalığın ne olduğunu bizâtihi idrak eder ve dünyaya ona göre muamele kabiliyeti geliştirir. Kendisi gibi olan arkadaşlarının insanda bu denli manevi ve zâhiri değişimin vesilesi olduğu ifade eden Ahmed Yesevî seyr-i sülûk'un ilerleyen safhalarında ledünni ilim sahibi Hızır (a.s.)'in onlara ders vereceğini söyler. Zâhir-batın ilminden nasiplerince hissedar olacak sâliklerin kesif ve kesret olan şehâdet âlemine tenezzülünün olmayacağı söylenir.

Seyr-i süluk ile şeriât, tarikat ve hakikatin gerçek manalarını ve işlevlerini tahakkuk ettiren Ahmed Yesevî terk-i dünya olan riyâzet ve mücâhedenin muhâbbetullahâ dönüşeceğini söyler (Yesevî, 2016: 474). Aşıkların dünyaya karşı meyillerini olmayacağını kendi ahvalinden örnek vererek beyan eder (Yesevî, 2016: 135). Mürşid-i kâmilin gönlünde dünya sevgisi olmadığı için sâliklere nazarıyla bile dünya sevgisi ve nefsânî meyilleri izale olmasına yardımcı olur, şeytanın vesvesesinden uzak kalır;

Pir-i Kâmilin nazar eylese verir deva,
Hay u heves, ben-benlik olur tamam,
Ondan sonra lanetli şeytan senden uzak,
Dar kabirde iman ile yattı olmalı. (Yesevî, 2016: 152)

Ahmed Yesevî tarikat yolunun sonu olan muhâbetullah'ın delili olarak dünyayı boşamayı gösterir. Malk, mülk ve para düşkünlerinin riyâkârca ibâdet ve taat kılıp dünyalık arzularını tatmin edebildiklerini müşâhede ettiğini anlatan Ahmed Yesevî şöyle der;

Mal ve pulu dert eylemez aşık kişi;
Yol üstünde toprak olup aziz başı;
Ondan sonra nura dolar içi dışı;
Sabaha varsa, mahşer yerinde Sultan eyledim.

Hakk'tan korkup mal ve parayı sevmeyeni,
Hakk'ı deyip bir an yatıp uyumayanı,
Yatsa, kalksa, Hakk zikrini bırakmayanı
Açtım batın gözlerini bina eyledim.

Oruç tutup halka riya eyleyenleri
Namaz kılıp tesbih ele alanları,
Şeyhim diye başka bina koyanları

Son anda imanından ayrı eyledim. (Yesevî, 2016: 145).

6.Meyl-i Dünya Sahibi Riyâkarlar

Tarikatın, müntesiplerine şeriat, hakikat ve muhâbbetullaha doğru tedrici olarak seyir ettireceği yolculuğun kimi zaman ehil olmayan riyâkâr rehberlerin dünyaya düşkünlükleri yüzünden bırakın mârifetullahı kendi nefislerini dahi tanımayan benciller olduğunu dikkat çekilmiştir. Daha önce açıklandığı gibi Ahmed Yesevî terk-i dünya eylemiş mürşid-i kâmilin salık'ın bânını keşfetmesine vesile olacağını yineledikten sonra bunun aksine dünya sevgisine tutulmuş şeyhleri ele alır. Böyle sahte şeyhlerin namaz, oruç, zikir gibi zâhiri uygulamaları gösteriş için yaparken riyâkarca davrandıklarını söyler. Bu iddiasını da onların dünya ehli olmalarına bağlar ve şiddetle tenkit ettiği bu hırslarından ötürü onlardan iman bakımından da ayrıldığını ifade eder. Zira yukarıda da değinildiği üzere şeriatın ikmal olması için oyun, eğlence ve övünme olan bütün dünyevi sevgilerin Allah yolunda bir perde olduğunu görmüştük. Ahmed Yesevî, bu tarz sahte iddia sahibi kişilerin ihlâstan uzak hallerinin aslında nefisten kaynaklandığını bir başka yerde şöyle anlatır;

Ahir zaman şeyhlerinin işi hep riya,
Mahşer günü riyaları olacak tanık,
Şeyhim diye bunca riya, bunca hevâ,
Allah için zerre sevap ettiği yok.

“İşanım” diye türlü yemek derip yerler,
Dünya malın alıp varsa, sevinip alırlar,
İyileri göze ilıştirmez, ben-ben derler,
Vallah-billah, ben-benlikten geçtiği yok. (Yesevî, 2016: 418)

Ahir zaman şeyhlerine dair pek çok bilgiler veren Ahmed Yesevî, onların çirkin özelliklerini detaylı bir şekilde göz önüne serer. Değindiği bütün sahte şeyh bahislerinde sıralanan menfi özellikler içerisinde dünya sevgisinin konu edildiği görülür. Gerçek şeyhin temel özelliklerinden birinin dünya malına meyletmemiş olmasıdır (Yesevî, 2016: 290). Şeyh değil aslında cahil olan bu kişileri eşeğe benzeten Ahmed Yesevî şöyle der;

Cahil şeyhler kulaksız, kuyruksuz eşek olur,
Himmatleri dünya malını yığar olur,
Cemaati yoldan azdırıp gider olur,
Öyle şeyhler hayvanattan beter imiş. (Yesevî, 2016: 289)

Ahmed Yesevî, hakikatleri işitmesine rağmen idrak edemeyen bu kişilerin kulaksız, nihayetinden edep ve ahlaktan uzak bir rezillığe düşecekleri söyler. Okuyup, işitmemelerine rağmen Hakk'ın dünya ile ilgili beyanlarını idrak edemeyen ve bunun sonucunda da nefislerine

tabi olmanın getirmiş olduğu zilleti kuyruksuz olma haliyle tattıklarına işaret edilir. İlahi emirlere karşı bigâne kalmasının kişiyi insani ve ahlaki olarak sefih bir duruma düşüreceği, sufilere tarafından nefis anlatmak için sıklıkla başvurulan eşek metaforuyla anlatılmış olması Ahmed Yesevî'ye göre hafiftir. Çünkü nefsiyle birlikte birçok kişinin aynı yolu benimseyip yoldan çıkmalarına sebep olacağı için hayvandan daha aşağı bir konumda olacaktır. Nasihat olan dine kulaklarını tıkayan bu cahil sahtekârların tükettiği dünyalık kendileri için hâyasızlık sebebi olacaktır. Eşeğin kulağı onun âleme açılan algılarının en yüksek konumdaki organı olduğu gibi kuyruğu da içinde biriktirdiklerinin çıkışı esnasındaki çirkinlikleri gizleyen en son uzvudur. Dolayısıyla Ahmed Yesevî ilahi hakikatten konuşacak rehberlerin temel özelliği olarak işaret ettiği dünyaya karşı alacağı tavidir. İlâhi hakikatlere kulak kabartmayıp dünya malına arzu ile bağlanmanın yolun sonunda bütün günah ve çirkinliklerinin izhar olacağı anlatılmıştır. Elbette ki, dini araçsallaştırıp dünya menfaati için kullanmanın münafıklık gibi bir sonuçta doğuracağı için cehennem en alt tabakasında azaba uğratılacaklardır (Nisa, 4/145). Ahmed Yesevî'nin onları hayvandan daha aşağı olarak tarif ediyor olması onların âmelde olduğu kadar yukarıda da değinildiği üzere itikatta da nifak içerisinde oldukları için imanında onlarda ayrı olduğunu belirtmiştir. (Bkz. Çelik; 2018: 2563).

Ahmed Yesevî, sadece sahtekâr şeyhleri değil dünya malıyla mağrur olanların hepsini hayvan, belki de ondan daha aşağı görür (Yesevî, 2016: 225). İnsan gibi değerli bir varlığın hayvandan daha aşağı bir konuma inmesinin nedeni olan dünya sevgisi, Ahmed Yesevî'ye göre muhâbbetullah eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Muhâbbetin şarabından tatmayanlar,
Bâyezid gibi her gün özünü satmayanlar,
Bu dünyanın izzetinden geçmeyenler,
Hayvandırlar belki ondan beter dostlar.

Aşık olsan aşk yoluna koy adımı,
Dünya kaygısını boşayıp koy Edhem gibi,
Akıllı isen dünya için yeme gam,
Kıyamet günü cezalarını verir dostlar.

Sır şarabını içen aşık kendini bilmez,
Bu dünyanın izzetlerini gözüne ilişirmez,
Yüz bin bilge nasihat etse öğüt almaz,

“Va şevka”deyip kendini bilmeden yürür dostlar. (Yesevî, 2016: 176).

En güzel şekilde yaratılan insanın daha sonra aşağıların aşağısına indirildiği biliyoruz (Tîn, 95/4-5). Suretleri en kâmil şekilde yaratan Musavvir olan Allah, cevheri itibarıyla insanı saadetin kaynağı olan ibâdet ve mârifetullahı tahalluk ve tahakkuk edecek şekilde donatmıştır (İbn Arabî, 2017: 61). Fakat bazıları saadetin menbâi olan ibâdet ve mârifetullahı nefis ve zulüm perdeleri yüzünden görememiş ve aşağıların aşağılarına inmiştir. Bir sonraki ayette “Fakat iman edenler ve iyi işler işleyenler hariç, onlar için eksilmez bir ecir vardır.” buyrulmuş aynı hakikat

teyit edilmiştir. İbn Arabi ayetin tevilin şunları kaydetmiştir; “Fakat iman edenler...” hariç. Bunlarda kalbin nuru nefsin karanlığına, külli anlam cüzi anlama galip geldiği için, faziletler ve hayırlar kazanırlar. Yani, bunlar, ilmi ve ameli kemali elde etmişlerdir. Çünkü kutsi âlemin yüksek derecelerindedirler. “Onlar için eksilmez bir ecir vardır.” kalp ve nefis cennetleri sevabından bir ecir vardır ki “eksilmez...” çünkü kutsi âlemden sürekli destek görür ve oluş-bozuluştan beridir bu ecir ve varlığı ebedidir (İbn Arabi, II/1466).

Seyr-i süluk ile melekûti âlemlere nazar eden erenlerle birlikte olmayı tavsiye eden Ahmet Yesevi, onların aşk ehli olduklarını ifade etmiştir. Muhâbbetullah, mârifetullahın bir neticesi olduğu için kişi evvela kendi nefsini sonra da halkın nazarını terk etmelidir. Halkın da meyli dünyalık olduğu için mârifet ve muhabbetin önünde halk ve dünyalık engeldir. Dolayısıyla Ahmed Yesevî, dünyalığı bırakmayan bir kişinin manevi rehberlik iddiasında bulunması, sözünün yalan derdinin dünyayı talan olduğunu söyler. Çünkü hâl ilmi olan tasavvuf yolunda kendisinin tecrübe etmediği bir hakikati mürşidin, tâlipten istemesi geleneğe aykırıdır. Hâl ilmîni elde etmek için dünya sevgisinin gönülden atılması gerektiğini hatırlatan Ahmed Yesevî şöyle söyler;

Kâmil olmadan “şeyhim” diye iddia eden,
Kendi yapmadan halk içinde vaaz edip söyleyen,
Sözü yalan dünya için amel işleyen,
Dünyayı bırakmayınca “hal” ilmîni bilse olmaz. (Yesevî, 2016: 249)

Şeriâtın zâhir bilgisine vakıf olsa da insanın ibâdet ve riyâzeti sıkı tutup mücâhedeyle zihni ve kalbi ilahi tecellileri müşâhede ile meşgul etmediği sürece aşağıların aşağısına inme tehlikesi vardır. Dünya malının haramlara kapı açtığını, şeyhleri dahi saptırdığını anlatan Ahmed Yesevî riyâzet ve mücâhede eksikliğini molla, müftü, kadı, imamları dahi aldattığını anlatır;

Dünya benim diyenler, cihan malını alanlar,
Kerkenez kuşu gibi olup o harama batmışlar.
Molla, müftü olanlar, yanlış fetva verenler
Akı kara eyleyenler o cehenneme girmişler.

Kadı, imam olanlar, haksız dava eyleyenler
O eşek gibi olarak yük altında kalmışlar.
Haram yiyen hâkimler, rüşvet alıp yiyenler
Kendi parmağını dişleyip korkup durup kalmışlar. (Yesevî, 2016: 209).

Şeriat bilgisine hâkim olan bu kişilerin aslında en güzel surette yaratılmış olmanın hakikatini idrak etmiş ve bundan ötür mutmâin olmaları gerekirken ibâdetlerini yerine getirmelerine rağmen benzer şekilde eşek metaforuyla aşağıların aşağılarına inmelerinin nedeni yine dünya sevgisidir. Onların zâhiri bilgileri bâtına ait ihlâs, takva, ihsan, teslimiyet, şükür,

kanaat, verâ gibi vasıfların olgunlaşmasına yeterli gelmemiştir. Zira beden-ruh dengesini tesis eden ibâdetlerin, riyâzet ve mücâhede ile kemâle erdirilip ruhsal hayatın muhabbetullah ile buluşturulması sağlanamamıştır (Yılmaz, 2015: 41-45). Aksine omuzlarında kaldıramayacakları mesûliyetlerin altında ezilmişlerdir. Dünya sevgisinin kökleşmiş bir hırsı olan riyaset sevdası yüzünden Allah'ın hükümlerini zalimane kullananların âhîret günü büyük nedâmet duyacağı bildirilir; “O gün, zalim kimse pişmanlıktan ellerini ısırp şöyle der: Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! (Furkân, 25/27). Ahmed Yesevî, Hz. Peygamber'in zühdünü örnek göstererek dünya sevgisi yüzünden hakikâtin nurunu zulmün karanlığına tercih edeceklerin pişmanlıklarını bu ayeti delil göstererek veciz bir şekilde açıklamıştır.

Tasavvuf yolunun kurum ve uygulamalarıyla mârifetullah ve muhâbbetullah'a ulaştığını ifade eden Ahmet Yesevi bu şifalı menbâın ehil olmayan kişiler tarafından ifsâd edildiğini de kabul eder. Tasavvuf yolunun ilke ve prensiplerini Ahmed Yesevî veciz bir şekilde bütün olarak ortaya koyarak sâlikleri uyarmıştır.

Her kim eylese tarikatın davasını,
İlk adımı şeriata koymak gerek,
Şeriatın işlerini tamam eyleyip,
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek.

Şeriatsız söz etmezler tarikatta,
Tarikatsız söz etmezler hakikatta,
İş bu yolların yeri bilinir şeriatta,
Hepsini şeriattan sormak gerek.

Ondan sonra bir er gerek iradeli,
Olmuş olsa o bir erden icazetli,
Şeriatte doğru uygun kerametli,
Öyle erin eteğinden yapışmak gerek.

Kim bilmeden bu yolları şeyhim dese,
Kerâmetten veliliğe haber verse,
Batıldır eğer ruhu'l-emin bile ise,
Özünü öyle batılardan korumak gerek. (Yesevî, 2016: 173).

7.Aşıkların Dünya ve Can Terki

Erenlerin, aşk-i ilâhi uğrunda nefis-i emmâreleriyle birlikte öldürdükleri halkın nazarı aslında bütün kötülüklerin başı olan dünya sevgisinin değersiz olduğunu anlamalarına vesile olur. Zira kendi nefsinin ölmeden önce öldürme tecrübesi yaşayan bilir ki bu dünya bir gün

kendisiyle birlikte bütün halktan ayrılacaktır. Kişinin kendinden önce yakınlarından ölenleri de tefekkür ettiğinde hissedar olacak akıllılara dünyadan evvel kendisinin dünyayı terk etmesi tavsiye edilir;

Şüphesiz bilin, bu dünya bütün halktan geçer ha
İnanma malına, bir gün elden gider ha.
Ata, ana, kardeşler nereye gitti, fikir eyle
Dört ayaklı tahta at bir gün sana yeter ha.

Dünya için gam yeme, Hakk'tan başkasını deme,
Kişi malını yeme, Sırat üzerinde tutar ha.
Çoluk-çocuk, kardeş hiç kimse olmuyor yoldaş,
Yiğit ol garip baş, ömrün yel gibi geçer ha. (Yesevî, 2016: 285).

Ahmed Yesevî, dünya sevgisinin nefse ve halka tatlı geldiği ve sâlikleri muhâbbetullah'tan uzaklaştırdığı söylerken çaresinin de seherlerde ibâdet ve riyâzeti sıkı tutup mürşid-i kâmilin himmetinden istifade edilmesi gerektiğini söyler;

Hoş gaipten yetiştî, güzel sözüm teberrük;
Aşık olsan ey talip, riyâzette belini bük.
Geceleri uyumayıp yaş yerine kanını dok;
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük. (Yesevî, 2016: 86).

İbâdet, riyâzet ve mücâhedenin beklendiği şekilde sâlikleri dönüştürmesi için mürşid-i kâmil'de fani olmak gerekli olduğunu düşünen Ahmed Yesevî şeriâtta, mârifete uzanan muhâbbetullahı zuhuru için terk-i dünyayı şart koşar;

Ben ve benlik, nefis ve heva, hırsı bıraksa,
Pir -i mürşid mükemmel ile özünü salsa.
Edhem gibi gönül mülkünü siva kılsa,
Bütün zorlu işi onun asan olur.

Şeriattan tarikata kadem koyan,
Dünya işini terk eyleyerek Hakk'ı seven.
Hakikatin esrarından mana alan,
Marifetin meydanında üryan olur. (Yesevî, 2016: 326)

Mârifet ve muhabbet yolunun zorlu yokuşlarını, keskin virajlarını aşma arzusu olmayanın derdinin dünya olduğunu söyleyen Ahmed Yesevî böylelerini gâfil olarak telâkki eder. Zira hakikatte az bir geçimliği olan dünya hayatıyla yetinip Hakk sevgisini inkâr edenler, bitmez âhiret nimetlerine ve mânevi rızıklardan mahrum kalırlar (2016: 324). Dünya hayatında idrak edilemeyecek bu gaflet bütün varlığın öldürülüp, insanların huzuru ilâhîde toplanacağı günde büyük bir pişmanlık nedeni olacaktır. Ayette buyrulan “Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah’a döndürülüp götürüleceksiniz...” (Bakara, 2/ 281) hakikati hatırlatan Ahmed Yesevî dünya sevgisinin gaflet perdelerinin başat aktörü olduğunu hatırlatarak tavsiyede bulunur;

Dünya malını sevme, dünyayı çok yığma,
Ölmezim diye söyleme, bütün âlem olgusu.

Nefs eline düşmüşsun, ten semirtip yürürsün,
Mahşer günü olunca Kahhar kahr kılıgısı.
Kulluk kılmayıp ölürsen, kara yere girersen,
Yalnız yatıp kalırsan, göze toprak dolgusu. (Yesevî, 2016: 446).

Arzusu tükenmeyen nefsin, fani dünya da verdiği uğraşın nihayetsiz olduğu açıktır. Din işini hep geriye atıp dünya izin boşuna üzüntü çekenlerin aksine âşıklar, dünyadan uzak durmayı tercih ederler (Yesevî, 2016: 437). Hz. Peygamber’in dünya sevgisi leş olarak tarif ettiğini söyleyen Ahmed Yesevî âşıkların fakr ve kanaat ile gözyaşı dökerek inci gibi has cevherlerin peşinde olduklarını anlatır. Benliğin, ibâdet ve ağır riyâzet uygulamalarıyla ulaştığı aşk sonucunda bedensel ve ruhsal olarak terakki edildiği, vecd ve ilhama mazhar olunduğu anlatılır;

Aşkın bağını gezmeden âşık olunmaz,
Hakirlik-ağlamaklık çekmedikçe nefsin ölmez,
Bir damlaya razı olmadan o inci olmaz,
Razı olup has cevherinden aldım ben işte.

Aşk ateşine yanan aşğın rengi uçar,
Ahirete doğru çekip alıp burada geçer,
Burada olan düğümünü orada açar,
Resûl dünya leştir dedi bıraktım ben işte.

Gerçek âşıkların rengi soluk,
Aynaya göz atsa ondan parlak,
Özü hayran gönlü viran gözü yaşlı,

Kudretine hayran olup kaldı ben işte.

Allah dedi “Çok ağlasan göresin Beni,
Ağlayıp inlesen kulum deyip söyleyim seni,
Candan geçip beni isteyen âşık hani...”,
İlham geldi gerçek kulağa aldım ben işte. (Yesevî, 2016: 76)

Aşığın arzusu ve davası büyük olduğu için sergilemesi gereken vefâ ve sabrı da o derece kâvi olmalıdır ki aşk yükünü omuzlamaya kuvvetli olduğunu ispatlasın. Bu nedenle aşk yolunda çekilen cefa çekmek aşk davası ve zevkinin gereğidir (2016: 349). Aşk yükünü çekecek mukâvemeti olmayanlara dertsizlere aşk derdini anlatmak kıymetli bir cevheri namerdin elinde heder etmek gibidir (Yesevî, 2016: 278). Kulluk derdini hissetmeyenler ihlâs, mârifet ve cemâlden bigâne oldukları için aşığın başından hiç eksik olmayan sıkıntı, bela, dert ve ihânetlerin kıymetini anlayamaz (2016: 247). Aşıklar muhabbet deryasından inciler çıkarmak için canlarını satar;

Erenler işbu yolda candan geçti,
Zikrini söyleyip seherlerde bağrını deşti,
Cefa çekip bu dünyanın zehrini içti,
Öyle âşık rahat ile yeter mi ki?

Aşıkları geceleri kalkıp ağlayan,
Muhabbetin deryasından cevher alan,
Heveskârlar âşıkım deyip yolda kalan,
Bâyezid gibi özünü bir gün satar mı ki? (Yesevî, 2016: 349).

Ahmed Yesevî, âşıkların seyr-i sulûk sonucunda hakikât deryasındaki cevherin güzelliklerini müşâhede ettikleri için vecde kapılıp kendilerini unuttuklarını söyler. Hallac-ı Mansur örneği veren Ahmed Yesevî âşıkların bu uğurda canlarını verdiklerini hatırlatır. Canından geçen aşığın benliği ve nefsi olmayacağı için konuşan dilinin de kendinden kelâm etmeyecektir. Ahmed Yesevî kendisinin de benzer şekilde tecrübe ettiği müşâhedeyi Hallac-ı Mansur darağacındaki sahneyle teyit ederek anlatır;

Aşk yolunda âşık olup Mansur geçti,
Belini bağlayıp Hakk işini sıkı tuttu,
Melâmetler ihanetler çok işitti,
Ey müminler hem Mansur oldum ben işte.

Aşık Mansur “Enel Hakk’ ı dile getirdi,

Cebrail gelerek “Enel Hakk”ı beraber söyledi,
 Cebrail gelerek başın ver deyip yola saldı,
 Darağacına asılıp cemâlini gördüm ben işte. (Yesevî, 2016: 71).

Sonuç

Hikmetlerini Kur’ân ve hadislere dayandırarak dile getiren Ahmed Yesevî insanın kemâle ermesi için dünya sevgisini terk etmesi gerektiğini vurgular. Dünya sevgisinin, günahların başı olduğu hadis-i şerif’i merkezinde sık sık hatırlatmalarda bulunarak düşüncesini tazelemiştir. Kur’ân-ı Kerim’de, dünya hayatının niteliği ile ilgili âyetleri de işaret ederek zühd ve riyâzet uygulamalarının elzem olduğunu ifade eder. Zira insanların kısa dünya hayatında kulluğun ifa edilip, imtihanın başarılı bir şekilde sonuçlanması için vesile kılınan dünyevi nimetlerin aşırı şekilde sevilmesi zulüm anlamına gelmektedir. İnsanın ilgi ve sevgisinin layık olmayan şekilde hebâ edilmesi sadece kişiyi değil nesnelere de tahrif etmektedir. Bunun sonucunda tüketim nesnesi olması beklenen maddi nimetler, işlevinden uzaklaşarak dünya hayatının da düzenin bozulmasına sebep olmaktadır. Maddi zararların yanında insan için araç olan objenin amaç haline dönüşmesi zorunlu olarak değerler dünyasının da aşağı şekilde yeniden düzenlenmesine neden olmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak tüketim nesnelere Allah’a isyanın unsurları haline gelebilmektedir.

Ahmed Yesevî öncelikle büyük muhâbbet duyduğu Hz. Peygamber’in zâhidâne yaşantısını hatırlatarak dünya sevgisine dair ideal örnekliliği merkeze yerleştirmiştir. Onun yolunu devamı olduğuna inandığı tarikatların da dünya sevgisini terk etmek kastıyla takip ettiği uygulamaların faydalarını anlatmıştır. Zâhiri bu uygulamaların insanın bâtını yönünü de dönüştürdüğünü söyleyen Ahmed Yesevî kâmil bir mürid’in yadsınamaz katkılarını da şeyhi Arslan Baba örneğiyle sık sık zikreder. Ancak sâlih olmayan, derdinin dünya malı olduğunu görüp vasıflarını anlattığı riyâkarlara karşı da sâlikere uymayı önemli bir görev bilmıştır. Zira tarikatın ilk gayesi olan terk-i dünyanın bu kişiler tarafından ihmal edilmekle kalmayıp sâliklerin de zihin ve manevi dünyalarını tahrip edeceklerdir. İlah-i aşka doğru evrilecek tarikat terbiyesinin önünde en önemli engel olan dünya sevgisini izâle edemeyen âşık daha zor olan canını, canana hediye edemez. Varlığın yaratılış sebebi olan muhabbetin tadılarak aslına doğru ereceği vuslatın vesilesi kılınmasını tavsiye eden Ahmed Yesevî hikmetlerinde bu sürecin ipuçlarını vermiştir.

Kaynakça

- Bice, Hayati (2016). *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi*, Ankara: Merkez Repro Basım.
- Cebecioğlu, Ethem (2014). *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları
- Deliser, Bilal (2016). “Ahmet Yesevî’nin Dîvân-ı Hikmeti’nde Âyet ve Hadisleri Kullanış Biçimi”, *Vuslatının 850. Yılında Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu - Çalıştay - Sergisi Sempozyum Bildirileri ve Sergi Kataloğu*, edit. Ö. Zaimoğlu, s. 99-110.
- El-Cahız, Ebu Osman (1968). *el-Beyan ve t-Tebyin*, thk. Abdüsselam Harun, Darü’l Fikr.
- el-Muhasibi, Ebu Abdullah Haris b. Esed (2003). *Vesaya*. nşr. Abdülkadir Ahmed Ata, Beyrut.
- Eraslan, Kemal (1991). *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Eraslan, Kemal (1998). “Ahmed-i Yesevî”, *Yesevîlik Bilgisi*, Ankara: Ahmed Yesevî Vakfı Yay.
- İbn Arabi, Muhyiddin (2017). *Allah’ın İsimlerinin Sırlarının Manalarının Keşfi*, terc. Ramazan Biçer, İstanbul: Ehil Yayıncılık.
- İbn Arabi, Muhyiddin (2017). *Nasihatname*; İstanbul: Ehil Yayıncılık.
- İbn Arabi, Muhyiddin, (2007). *Tefsir-i Kebir Te’vilat*, terc. Vahdettin İnce, İstanbul: Kitsan Yayınları
- Kenjetay, Dosay (1999). “Hoca Ahmet Yesevî: Yaşadığı Devir, Tarikatı ve Tesiri”, *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, s. 105-122.
- Köprülü, Fuad (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Sülemî, Muhammed b. el-Hüseyn (1986). *Tabakâtu’s Sûfiyye*. Haleb: Dâru’l- Şa’rânî.
- Uludağ, Süleyman (1991): *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Marifet Yayınları.
- Yesevi, Ahmet (2016). *Divan-ı Hikmet*, ed. Mustafa Tatçı, Ankara: Merkez Repro Basım.
- Yılmaz, Hasan Kamil (2015). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat.